

MAPA SOCIOLINGÜÍSTICO ESCOLAR DE SANTIAGO DE COMPOSTELA: LINGUA, MOBILIDADE E TERRITORIO

Martín Vázquez Fernández

Real Academia Galega

Seminario de Sociolingüística

martin.vazquez.fernandez@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8225-5557

Resumo: As principais enquisas demolingüísticas realizadas nas últimas décadas reflicten que o número de falantes de galego é cada vez menor. A substitución lingüística do galego polo castelán debe entenderse como un proceso complexo, no sentido de poliédrico e historicamente condicionado, onde diferentes dimensións se entrelazan de forma dinámica. Unha das dimensións que cómpre atender ten que ver coa reconfiguración demográfica e socioeconómica en Galicia que afectou a distribución das linguas no territorio. Estas transformacións están ligadas ao avellentamento da poboación, á urbanización (e consecuente desruralización) e á terciarización da economía. Á altura de 2025, determinados indicadores sociais, demográficos e sociolingüísticos comprometen xa a continuidade xeracional da lingua galega.

Neste contexto, o sistema educativo convértese nun espazo clave para observar as dinámicas de desprazamento ou mantemento lingüístico, xa que nel conflúen procesos de socialización, políticas públicas e prácticas familiares. O caso de Santiago de Compostela, capital administrativa e cidade universitaria do país, ofrece un escenario especialmente relevante para a análise sociolingüística, tanto pola diversidade da súa rede escolar (público, concertado e privado) coma pola súa estrutura urbana e a mobilidade residencial que caracteriza a cidade.

Este traballo presenta unha achega de resultados do *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela*, unha investigación que combina datos sociolingüísticos e sociodemográficos recollidos entre o profesorado, o alumnado e as familias da educación primaria, secundaria e postobligatoria da cidade. Inspirado en estudos previos como o *Mapa sociolingüístico escolar de Ames*, o proxecto busca

identificar os factores que estruturan a distribución da poboación no ámbito escolar compostelán segundo a súa relación coas dúas linguas oficiais. A análise aquí exposta céntrase, especialmente, nas relacións entre lingua, mobilidade e territorio. O obxectivo final é integrar estes saberes sobre as dinámicas sociolingüísticas do concello desde unha lectura crítica e situada a fin de repensar as políticas lingüísticas educativas, regradas e non regradas.

Palabras chave: demolingüística, territorio, mobilidade, escola, lingua galega.

Title: The School Sociolinguistic Map of Santiago de Compostela: Language, Mobility and Territory

Abstract: The main demolingüistic surveys conducted in recent decades show that the number of Galician speakers is decreasing. The language shift from Galician to Spanish should be understood as a complex, multifaceted, interconnected and unpredictable process, where different dimensions are dynamically intertwined. One of the dimensions to be addressed is related to the demographic and socio-economic reconfiguration in Galicia, which has affected the distribution of languages in the territory. These transformations are linked to the ageing of the population, urbanization (and resulting de-ruralization) and the tertiarization of the economy. In 2025, the generational continuity of the Galician language is now being hampered by certain social, demographic and sociolinguistic indicators.

In this context, the educational system becomes a key space for observing the dynamics of linguistic displacement or maintenance, since it is where the processes of socialization, public policies and family practices converge. The case of Santiago de Compostela, Galicia's administrative capital and a major university city, offers a particularly relevant scenario for sociolinguistic analysis, both because of the diversity of its school network (public, private and subsidized) and because of its urban structure and the residential and educational mobility by which it is defined.

This article discusses the results of the *School Sociolinguistic Map of Santiago de Compostela*, an investigation that combines sociolinguistic and sociodemographic data collected from teachers, students and families in the primary, secondary and post-secondary educational sector in the city. Inspired by previous studies such as

the *Ames School Sociolinguistic Map*, the project seeks to identify the factors that have structured the distribution of the population in the school environment of Santiago de Compostela, with particular focus on the use and presence of the two official languages. The analysis presented here examines in particular the relationships between language, mobility and territory. The final objective is to integrate this knowledge on the sociolinguistic dynamics of the city council on the basis of a critical and situated reading, which will enable us to rethink formal and informal educational language policies.

Key words: demolinguistics, territory, mobility, school, Galician language.

Xustificación

Goretti Sanmartín Rei
Alcaldesa de Santiago de Compostela

A elaboración dun mapa sociolingüístico escolar no concello de Santiago de Compostela é unha iniciativa fundamental para comprender en profundidade a realidade lingüística da infancia e da mocidade no ámbito educativo local. Este estudo, levado a cabo polo Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega por encargo do Concello, busca recompilar datos actualizados sobre o uso, as actitudes e a competencia comunicativa en galego de alumnado, profesorado e familias. A información resultante será vital para deseñar e implementar políticas lingüísticas eficientes que impulsen o uso do galego entre as novas xeracións e aseguren o futuro da lingua propia.

A relevancia de contar cunha unidade municipal dedicada a poñer en práctica políticas lingüísticas permite que os concellos actúen como axentes activos e próximos á cidadanía e que adapten as accións ás realidades sociolingüísticas específicas de cada localidade. Neste sentido, o Concello de Santiago de Compostela foi e é pioneiro, pois dotouse dun Departamento de Lingua Galega xa no

ano 1989 que leva traballando en promover e normalizar o uso do galego desde aquela data.

O Concello de Santiago de Compostela ten múltiples razóns para emprender este estudo. Como capital de Galiza, a cidade posúe unha responsabilidade simbólica e cultural destacada e desenvolve diversas iniciativas na promoción do galego. Con todo, é crucial avaliar o impacto real destas accións e identificar as barreiras que dificultan o uso habitual do galego nos centros educativos e en actividades de lecer e deportivas.

Ademais, a situación sociolingüística de Galiza mostra unha preocupante diminución do galego como lingua inicial e habitual entre a mocidade, unha tendencia que tamén afecta a Santiago a pesar de ser a cidade con máis galegofalantes en número e en porcentaxe. Factores como a presión do castelán, a perda da transmisión familiar e a percepción dun uso limitado do galego en contextos formais inflúen negativamente.

Neste contexto, o Concello entende que non é posible deseñar políticas lingüísticas efectivas sen un diagnóstico claro e actualizado. O *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela* permitirá:

- Detectar padróns de uso lingüístico por idades, etapas educativas, zonas xeográficas e tipo de centros.
- Coñecer as actitudes lingüísticas do alumnado (percepción, valor, ámbitos de uso, nivel de competencia), o que axudará a comprender as razóns subxacentes ás súas prácticas lingüísticas.
- Recoller a percepción do profesorado e das familias sobre o uso do galego, as dinámicas lingüísticas entre iguais e os obstáculos máis frecuentes.
- Identificar boas prácticas que poidan ser replicadas.

Este estudo rigoroso, cun precedente moi próximo no concello de Ames, é unha base indispensable para o desenvolvemento de políticas públicas coherentes. Sen datos concretos, as intervencións corren o risco de seren improvisadas e ineficientes. O mapa permitirá identificar problemas, priorizar accións, asignar recursos de forma xusta e avaliar resultados, establecendo ademais unha liña

de base para futuras comparacións e unha planificación a medio e longo prazo.

Adicionalmente, a participación da comunidade educativa na elaboración do mapa contribúe inequivocamente a xerar conciencia lingüística, mobilizando e dinamizando o compromiso co galego.

En definitiva, a elaboración do *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela* non só proporcionará un diagnóstico fiable, senón que tamén representa un compromiso coa normalización lingüística. Promover o galego desde a escola garante o dereito do alumnado a vivir e a formarse na nosa lingua; asegurando a súa competencia e potenciando o seu uso contribuiremos a que o galego siga sendo unha lingua viva, útil e presente en todos os ámbitos da vida.

1. Introducción

A situación sociolingüística de Galicia vén marcada nas últimas décadas por un proceso sostido de substitución lingüística, en que o galego cede espazo ao castelán como lingua inicial, habitual e vehicular entre as xeracións máis novas (Monteagudo, Loredó e Vázquez 2016). A análise das principais enquisas demolingüísticas (Monteagudo, Loredó e Vázquez-Grandío 2024) coinciden en sinalar unha tendencia regresiva do uso do galego, especialmente nas contornas urbanas e periurbanas, onde se concentra a poboación máis nova e máis diversa socialmente (Monteagudo, Loredó, Nandi e Salgado 2019).

As coordenadas sociais do bilingüismo en Galicia definíronse tradicionalmente arredor de catro eixes fundamentais: o hábitat, a estratificación social, o nivel de estudos e a idade. Estes factores seguen a desempeñar un papel relevante na configuración do comportamento lingüístico,¹ aínda que as transformacións sociais das últimas décadas están a alterar de maneira crecente a relación entre

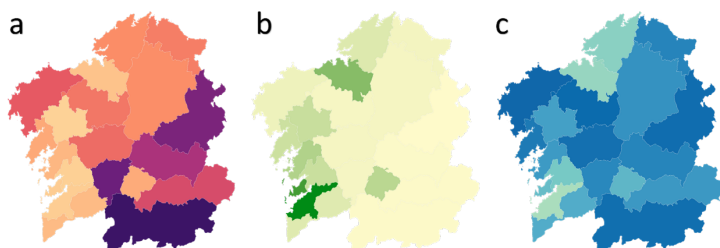
1 Así mesmo, cómpre considerar como hipótese de traballo que algunhas destas variables poidan dominar sobre outras. Neste sentido, o hábitat podería actuar como a variable que mellor predí o comportamento lingüístico por riba da propia “clase social”: nas áreas rurais produciríase unha nivelación a favor do galego, mentres que nas urbanas esta tendería a favorecer o castelán.

clase social e nivel educativo —particularmente se atendemos, por unha banda, ao xurdimento dun proletariado urbano eminentemente castelanfalante e, por outra, ao acceso á educación superior das clases populares—. A comprensión desta transformación vese dificultada pola falta de datos actualizados e detallados nas enquisas poboacionais, que veñen producindo un apagamento demolingüístico destas dúas variables clave.

O proceso de substitución lingüística en marcha e a distribución dos usos lingüísticos en Galicia non poden explicarse como unha consecuencia lineal ou mecánica da modernización, senón como un proceso complexo no que interactúan dimensións socio-históricas (Monteagudo 2017), demográficas e socioeconómicas (Monteagudo, Loredó e Vázquez 2016, pp. 27-36), educativas (Loredó e Silva 2020; Rodríguez Carnota 2022), políticas (Monteagudo e Bouzada 2002a; Consello da Cultura Galega 2012), ideolóxicas (Iglesias Álvarez 2003; Formoso Gosende 2013) e territoriais (Monteagudo, Loredó e Vázquez 2016, pp. 133-170). Con todo, no marco deste proceso macrosocial de substitución lingüística, conviven dinámicas como o mantemento da lingua (Monteagudo, Nandi e Loredó 2020) ou os procesos de recuperación (O'Rourke e Ramallo 2015) —contraditorias coa dinámica macrosocial aínda que cuantitativamente limitadas (Vázquez Fernández 2025, pp. 88-106)—.

Un dos factores de maior impacto no cambio da distribución dos usos en Galicia ten que ver coa reconfiguración demográfica e socioeconómica que afectou á distribución das linguas no territorio. Estas transformacións teñen que ver co avellentamento da poboación, a urbanización (e consecuente desruralización) e a terciarización da economía (Monteagudo, Loredó e Vázquez 2016, pp. 27-36). Na actualidade, determinados indicadores sociais, demográficos e lingüísticos comprometen a súa continuidade histórica. De forma concisa, isto pódese ver na lectura conxunta dos seguintes mapas:

Figura 1. Grao de avellentamento (a), densidade poboacional (b) e porcentaxe de galegofalantes (c) por áreas comarcais.² 2023

Fonte: Elaboración propia a través dos datos do Instituto Galego de Estatística 2023 con Datawrapper. Modificado de Ramallo e Vázquez (2020)

Isto é, os lugares máis avellentados (a) e os menos densamente poboados (b) son aqueles onde se atopa a maior porcentaxe de galegofalantes (c). Neste sentido, a pesar de que territorialmente a presenza do galego como lingua habitual sexa maioritaria (c), albíscase o perigo dunha substitución lingüística vexetativa en tanto os lugares con máis galegofalantes son tamén os máis avellentados (a-c) (Fernández 2017, pp. 249-250). Porén, en sociedades modernas con baixa natalidade e co aumento da esperanza de vida, tales cambios poden tardar tempo en verse. Así mesmo, a baixa presenza do galego nos núcleos máis densamente poboados (b-c) é un feito de grande importancia desde unha sociolingüística política debido á asociación material e simbólica entre modernidade, urbanidade e lingua (Ramallo e Vázquez 2020, p. 219). Isto é particularmente relevante se entendemos que, xa desde hai anos, Galicia é fundamentalmente urbana (Lois e Pino 2015) e industrial (Baamonde 2024).

Outras dimensións que cómpre atender, directamente relacionadas co anterior, son a ruptura da transmisión lingüística interxeracional e o descenso da presenza da lingua propia de Galicia entre a xente máis nova, que se fai máis evidente nos núcleos urbanos e periurbanos (Monteagudo, Loredó e Vázquez 2018). Con todo, mesmo nos casos en que se garante a transmisión interxeracional do galego no seo familiar, a súa retención por parte da descendencia non está

2 Clave de lectura: a intensidade na cor reflicte o maior grao da variable en cuestión.

asegurada. A literatura recente en sociolingüística evidencia unha crecente disociación entre a socialización primaria e os contextos de socialización secundaria, os cales adquiren un peso crecente nos procesos de conformación lingüística (Monteagudo, Loredó, Vázquez-Grandío e Nandi 2021). Nestes espazos —especialmente nas interaccións entre iguais— obsérvase unha tendencia xeneralizada á converxencia cara ao castelán como lingua vehicular dominante.

O último informe publicado sobre os datos demolingüísticos polo Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega (Monteagudo, Loredó e Vázquez-Grandío 2024) reafirma estas tendencias: a) perda do galego da condición de lingua maioritaria da poboación; b) ruptura da transmisión do galego na familia c) tendencia ao monolingüismo habitual en castelán dos castelanfalantes iniciais fronte ao bilingüismo habitual dos galegofalantes iniciais; d) unha situación moi desfavorable nas xeracións máis novas. A partir destes últimos datos, as preocupacións sociais sobre a lingua no discurso público xiraron arredor de dous eixes: a poboación inmigrante e a súa alfabetización e as xeracións máis novas en relación ás competencias e ao uso do galego.

Neste sentido, cómpre apuntar que no que vai de século Galicia experimenta de forma intensa o fenómeno da migración, aínda que de forma cuantitativamente menos relevante que a media española: pasou dunha porcentaxe de poboación estranxeira do 0,9 % ao 5,2 % en 2023 mentres no Estado aumentou do 4 % ao 13,4 % (Observatorio Galego de Dinamización Demográfica 2024, p. 20). O aumento da diversidade lingüística como consecuencia dos fluxos migratorios reflíctese nos censos, cun incremento da poboación que declara ter como lingua inicial linguas diferentes do galego e do castelán, que aumenta do 0,6 % ao 3,4 % entre 1992 e 2023 (Monteagudo, Loredó e Vázquez-Grandío 2024, p. 18). Porén, en menores de 16 anos, a porcentaxe de persoas nadas fóra de España reduciuse en 3,5 puntos entre 2001 e 2021 (Monteagudo, Loredó e Vázquez-Grandío 2024, p. 19). Isto indica que a explicación do comportamento lingüístico das novas xeracións non pode centrarse exclusivamente na variable migratoria.

Nos últimos anos, as xeracións máis novas son albo de maior atención, tanto pública coma académica. O informe do Seminario

de Sociolingüística da Real Academia Galega dedícalles un apartado propio a estas persoas menores de 15 anos para poñer de relevancia o baixo uso e coñecemento do galego neste sector de poboación. Parello á presión desgaleguizadora do contexto escolar, non tanto dependente da lingua de docencia, senón dos procesos de socialización que se viven nos centros (Monteagudo, Loredó e Vázquez-Grandío 2024, p. 63), constátase o feito de que a regulación lingüístico-escolar vixente semella non cumprir integramente cos seus obxectivos normativos. Tampouco cos compromisos acadados nos tratados internacionais, tal e como recolle o último informe do Consello de Europa para o galego en Galicia (Council of Europe 2024, p. 106) Obsérvanse desequilibrios importantes entre as linguas de aprendizaxe: unha competencia máis alta en castelán ca en galego, especialmente nos falantes habituais de castelán. Tales desequilibrios acentúanse no ámbito urbano e nos centros privados, mentres que se detecta unha maior homoxeneidade competencial no alumnado do rural e nos centros públicos (Loredó e Silva 2020, pp. 137 e ss.).

Neste contexto xorde o proxecto do *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela* cos obxectivos políticos e investigadores expresados anteriormente. Este proxecto ten antecedentes recentes e distantes, tanto da banda da análise demolingüística da cidade de Santiago de Compostela, coma da análise da situación dos escolares en relación á lingua galega. Respecto da primeira, a análise da situación demolingüística de Santiago de Compostela apóiase no estudo levado a cabo por Cidadanía (2002) sobre a situación da lingua galega no concello de Santiago de Compostela, unha exploración demolingüística dunha submostra para Santiago do *Mapa Sociolingüístico de Galicia* (Real Academia Galega. Seminario de Sociolingüística 1994) complementada cunha aproximación cualitativa por sectores que recuperaremos na discusión.

Respecto da segunda, o estudo de Monteagudo e Bouzada (2002b) constitúe un sólido precursor, en tanto fai un percorrido da relación entre lingua e sistema educativo, así como traballo de campo nos centros de infantil e primaria de Galicia. Este estudo, ademais de facer unha primeira diagnose da introdución da lingua galega na educación, sinalaba algunha das eivas que aínda seguen

presentes: a) un ambiente lingüístico favorable ao castelán, incluso alí onde o galego é predominante; b) unha desatención ao alumna-do galegofalante nos cursos de educación infantil e primaria, onde primaba a lingua maioritaria da clase; c) unha desconexión entre a escola e asociacións veciñais e sociais locais.

O antecedente directo deste traballo é o *Mapa sociolingüístico escolar de Ames* levado a cabo polo Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega (Monteagudo, Loreda, Gómez e Vázquez-Grandío 2021), así como o traballo precursor *A lingua no CEIP Agro do Muíño* (Loreda e Gómez 2018), un estudo de caso dun centro escolar no concello de Ames. Neles radiografáronse os centros escolares de Ames sobre o universo poboacional mostrando os datos por centro educativo e explorando as principais variables educativas (etapa e tipo de centro) e indicadores clásicos traballados na sociolingüística galega (prácticas, competencias, actitudes etc.). As conclusións do *Mapa de Ames* inciden no proceso de abandono do galego da poboación escolar ao longo da súa traxectoria escolar (Loreda e Vázquez-Grandío 2022a, 2022b).

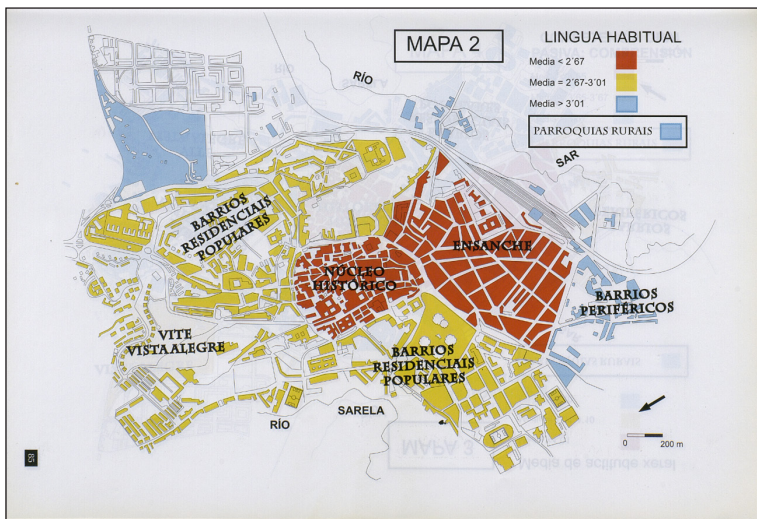
Neste traballo presentarei brevemente unha achega preliminar dos resultados do *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela* atendendo a tres aspectos interconectados: a lingua de aprendizaxe, a práctica lingüística e a súa retención; a relación entre lingua, lugar de nacemento e mobilidade; e as xeografías lingüísticas dos escolares de Santiago de Compostela.

2. A demolingüística de Santiago de Compostela

O estudo de Cidadanía (2001, p. 193 e ss.) concluía, con datos dos anos 90 procedentes do MSG-91, que o galego en Santiago era a lingua da maioría dos composteláns e compostelás, consonte a tónica xeral na Galicia da época, pero cunha situación sociolingüística especialmente máis favorable que noutras áreas urbanas. Porén, as xeracións máis novas xa non a tiñan como lingua habitual como efecto da perda da transmisión familiar da lingua galega. Desta forma, o informe poñía de relevancia unha redución continua do número de falantes derivada dunha substitución lingüística vexetativa, pola cal cada persoa maior que morría, galegofalante, era

substituída por outra nova, castelanfalante. A fortaleza da lingua galega en Santiago de Compostela atópase ligada aos ámbitos máis tradicionais, particularmente o das relacións de carácter máis informal, e tamén aos territorios máis rurais fronte a un uso máis marcado do castelán nas zonas centrais da cidade.

Figura 2. Língua habitual nos principais barrios da cidade de Santiago de Compostela (1991)³

Fonte: Cidadanía (2001, p. 85)

A particularidade de Santiago respecto a outras cidades de Galicia é que a súa tardía urbanización atrasou os procesos sociais vinculados a esta, entre eles os sociolingüísticos. Á altura dos anos 90 a urbanización nesta cidade era un proceso que se atopaba en curso, mentres que en cidades como A Coruña, particularmente, este estaba xa ben avanzado. Así mesmo, a importancia das localidades veciñas e a zona rural de Santiago facían que o galego tivese unha presenza maior debido á atracción da cidade (Cidadanía 2001). Este feito pódese observar na distribución territorial das medias da

3 A variable “Lingua habitual” exprésase nunha media comprendida entre 1 (só castelán) e 4 (só galego).

lingua habitual, nas que se diferencian un núcleo histórico e un centro da cidade máis castelanfalante que as zonas veciñas e, particularmente, que as parroquias rurais.

Así mesmo, no citado informe resaltábase a situación diferencial de Santiago pola súa condición de capitalidade institucional e pola súa relevancia cultural. A condición de sede das principais institucións autonómicas contribúe a consolidar usos formais do galego na Administración, o que posibilita un uso instrumental da lingua con valor engadido. Ademais, o prestixio cultural da cidade, con gran parte da súa produción cultural en galego e cunha forte presenza da lingua en espazos como o teatro, a literatura ou os medios públicos autonómicos, reforza o seu uso simbólico e social. Con todo, no estudo de Cidadanía (2001) tamén se sinala o risco de que a presenza do galego se restrinxa a contextos institucionalizados e formais, sen ter continuidade nas interaccións máis cotiás, o que podería derivar nun proceso de ritualización do seu uso.

Atendendo aos cambios nestas catro décadas, podemos sinalar tres cuestións interrelacionadas: a situación demolingüística de Santiago de Compostela, a súa relación cos procesos de urbanización e transformación sociolingüística e a súa diferenza coas demais cidades galegas. Para isto presentamos unha táboa sobre a lingua inicial e outra sobre a lingua habitual en Santiago de Compostela con datos de 2023:

Táboa 1. Lingua inicial Santiago de Compostela. 2023

	Total <i>n</i> (%)	10-19 anos <i>n</i> (%)
<i>Castelán</i>	37 488 (39,5)	5 362 (56,3)
<i>Galego</i>	28 944 (30,5)	999 (10,5)
<i>As dúas por igual</i>	24 558 (25,8)	2 618 (27,5)
<i>Outra/s</i>	4 017 (4,2)	554 (5,8)
<i>Total</i>	95 007 (100)	9 533 (100)
<i>Media</i> (DT)		
<i>Cast. (0) – Gal. (1)</i>	0,45 (0,42)	0,26 (0,36)

Fonte: IGE 2023. Elaboración propia

Táboa 2. Lingua habitual en Santiago de Compostela. 2023

	Total <i>n</i> (%)	10-19 anos <i>n</i> (%)
<i>Soamente castelán</i>	23 306 (25,2)	4 959 (54,0)
<i>Máis castelán que galego</i>	28 072 (30,3)	2 747 (29,9)
<i>Máis galego que castelán</i>	20 089 (21,7)	1 143 (12,4)
<i>Só en galego</i>	21 128 (22,8)	337 (3,7)
<i>Total</i>	92 594 (100)	9 186 (100)
<i>Media</i> (DT)		
<i>Cast. (0)–Gal. (1)</i>	0,47 (0,37)	0,22 (0,28)

Fonte: IGE 2023. Elaboración propia

En 2023, a maioría da poboación residente en Santiago de Compostela declarou o castelán como a súa primeira lingua (39,5%), seguida polo galego (30,5%) e por quen declarou ser bilingüe inicial (25,8%). No caso da lingua habitual, tamén predomina o castelán: un 25,2% fala só castelán e un 30,3% fáalo maioritariamente, fronte a un 22,8% que fala só galego e un 21,7% que o emprega máis que o castelán. En conxunto, os datos evidencian un contexto de contacto lingüístico cunha tendencia moderadamente favorable ao castelán tanto na socialización inicial coma nos usos habituais, unha imaxe que racha coa descrita anos antes polo estudo de Cidadanía pero que coincide coas súas previsións de futuro (2001).

Na liña das previsións deste estudo, os datos das xeracións máis novas, entre 10-19 anos á altura do 2023, segundo o IGE,⁴ mostran unha imaxe de Santiago de Compostela cunha substitución lingüística avanzada (*vid.* táboas 1 e 2, segunda columna). Esta tendencia é coherente co exposto no anterior apartado e, concretamente,

4 Tomamos este corte de idade por dous motivos. O primeiro é que permite comparar a nosa mostra con esta; o segundo é porque a partir desta idade as preguntas de Lingua inicial e Lingua habitual comezan a ter máis sentido. Con todo, cómpre apuntar que se mesturan dous tramos de idade diferente no que as metodoloxías empregadas son tamén diferentes (véxase o apartado metodolóxico da *Enquisa estrutural aos fogares. Coñecemento e uso do galego* do IGE para máis información).

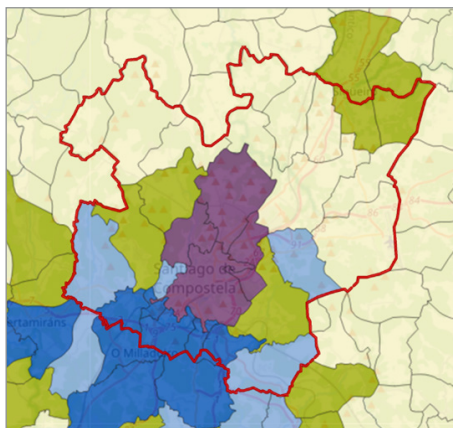
no estudo de Cidadanía (2001) e noutros estudos demolingüísticos sobre Galicia (Monteagudo, Loredó e Vázquez 2016).

A tardía urbanización en Santiago desenvólvese cara ao sur e crea unha continuidade urbana en conxunto cos concellos de Teo e Ames. Este fenómeno de periurbanización, visible xa a principios dos 90, explica o crecemento das zonas limítrofes á cidade de Santiago de Compostela en detrimento da propia cidade (Ferrás e Lois 1993). A contraurbanización, entendida como fenómeno de abandono dos centros urbanos por parte dos sectores máis acomodados, contribuíu tamén a este estancamento poboacional da capital do país. Deste xeito, e co paso dos anos, Santiago transfórmase nunha área urbana de máis de 150 000 habitantes (Lois e Piñeira 2011). Ademais, a alta mobilidade poboacional dos concellos de Teo, Ames, Oroso e Brión vén configurando na última década unha área metropolitana interconectada (Concello de Santiago s/d, p. 126).

O fenómeno da periurbanización (e contraurbanización) sumado á configuración dunha área metropolitana interconectada inciden na configuración lingüística de Santiago de Compostela e amosan a presión que as contornas limítrofes, máis galegófonas que a propia cidade, efectúan sobre a cidade. Así mesmo, a urbanización parcial de Santiago e o efecto da contraurbanización nos concellos limítrofes debuxan unha estrutura territorial en Santiago de Compostela que pode ser comprendida no eixe norte/sur (figuras 3 e 4).

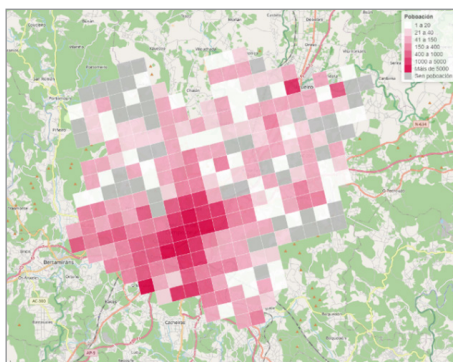
Tal e como mostran as figuras, territorialmente, Santiago ten a particularidade de manter unha parte do seu concello cun baixo desenvolvemento urbanístico, só comparable con Lugo, á vez que crece territorialmente cara aos concellos limítrofes de Teo, Ames e Vedra. O crecemento da cidade cara ao sur é un proceso diferencial respecto ás outras cidades galegas que crecen dunha forma radial (Instituto Galego de Estatística 2016). Ademais desta particularidade territorial, o carácter de capitalidade institucional, a relevancia cultural e ser lugar de establecemento de parte da estrutura autonómica outórganlle outra singularidade fronte ás demais cidades galegas.

Figura 3. Grao de urbanización por parroquia en Santiago de Compostela (contorna vermella) e concellos limítrofes.⁵ 2016

Fonte: Adaptación IGE (2016)⁶

Figura 4. Distribución da poboación en Santiago de Compostela por km².⁷ 2020

Fonte: Instituto Galego de Estatística; Pérez-Ríos e Santiago-Pérez 2022

- 5 Clave de lectura: morado, zona densamente poboada; azul escuro, zona intermedia (alta); azul claro, zona intermedia (baixa); verde escuro, zona pouco poboada (alta); verde claro (non presente no mapa); zona pouco poboada (media); amarelo claro, zona pouco poboada (baixa).
- 6 Disponible en <https://www.ige.gal/igebdt/esq.jsp?idioma=es&ruta=openOSMParroquiasGSU.jsp?ano=2016&cod=8050;8051;8052;8053>
- 7 Clave de lectura: maior densidade de poboación a maior intensidade de cor.

Se nos centramos nunha perspectiva comparada, a análise sociolingüística das cidades galegas mostra unha división entre as cidades de costa —Vigo, Pontevedra, A Coruña e Ferrol—, fronte ás do interior —Santiago de Compostela, Lugo e Ourense— (Ramallo e Vázquez 2020, p. 219). Entre elas, a particularidade de Santiago é a de estar na franxa espacial da autoestrada do Atlántico, onde se concentra a maior carga empresarial e económica de Galicia (Ferrás e Lois 1993), á vez que conserva unha dinámica sociolingüística típica das cidades do interior.

Os datos comparativos das sete cidades galegas (táboa 3) confirman unha tendencia xeral á perda de galegofalantes, especialmente no que atinxe á lingua inicial. As diferenzas na composición sociolingüística urbana continúan a reproducir o padrón descrito en análises anteriores (Ramallo e Vázquez 2020, p. 219): maior presenza de galegofalantes nas cidades do interior —incluída a capital— fronte ás cidades atlánticas, máis castelanizadas. Cómpre salientar, porén, o acusado descenso do galego como lingua inicial en Ourense (-17,3), así como unha caída significativa tanto na lingua inicial coma na habitual na cidade de Lugo ($\approx 10\%$). No conxunto, mantense a distancia estrutural entre cidades costeiras e cidades do interior. Neste contexto de cambio sociolingüístico, Santiago destaca actualmente como a cidade con máis galegofalantes habituais, tanto en cifras absolutas —superando Vigo— coma en termos porcentuais —por riba de Lugo.

En xeral, o retroceso da lingua inicial é máis acusado que o uso habitual, o que pode apuntar a procesos de retención parcial do uso entre sectores que xa non a adquiren unicamente como lingua de socialización primaria, isto é, que responden “as dúas” a esta pregunta. Con todo, tal e como dixemos máis arriba, as transformacións demolingüísticas das cidades débese encadrar en procesos máis amplos de áreas urbanas e metropolitanas. No caso de Santiago e a súa periferia, tanto a cidade (5159; +5%) coma o seu periurbano (+3929; +4%) creceron nos últimos dez anos segundo o IGE (2013-2023), unha dinámica que non é compartida por todas as cidades

Táboa 3. Galegofalantes¹ iniciais e habituais nas sete cidades galegas. Datos do 2023 e diferenza con 2013²

	Galegofalantes iniciais		Galegofalantes habituais	
	2023 <i>n</i> (%)	Dif. (2013) <i>n</i> (%)	2023 <i>n</i> (%)	Dif. (2013) <i>n</i> (%)
<i>Santiago de Compostela</i>	28 944 (31,8)	-4 327 (-6,6)	41 217 (44,5)	213 (-2,4)
<i>Lugo</i>	36 392 (41)	-6 894 (-9,6)	35 267 (39,3)	-7 160 (-10,2)
<i>Ourense</i>	18 648 (20)	-16 597 (-17,3)	36 213 (37,9)	-694 (-0,8)
<i>Pontevedra</i>	12 013 (15,8)	-1 643 (-2,9)	17 739 (23,2)	-330 (-1,1)
<i>A Coruña</i>	33 384 (14,6)	-10 849 (-5,4)	36 051 (15,5)	-12 474 (-6,1)
<i>Ferrol</i>	4 678 (7,8)	-2 380 (-3,1)	8 298 (13,6)	-1 462 (-1,3)
<i>Vigo</i>	28 084 (10,5)	-14 923 (-5,8)	36 898 (13,5)	-14 368 (-5,6)
<i>Periurbano Santiago</i> ³	55 252 (58,9)	1 819 (-1,7)	60 319 (63,4)	-2 125 (-6,9)

Fonte: IGE 2023. Elaboración propia

- 1 Por “galegofalantes iniciais” referímonos ás persoas que contestaron “galego” á pregunta sobre lingua inicial; para “galegofalantes habituais” referímonos ás persoas que contestaron “só galego” e “máis galego ca castelán” á pregunta sobre lingua habitual. Exclúense os valores “outras”.
- 2 Para interpretar correctamente a diferenza entre os datos de 2013 e 2023 sobre lingua inicial e habitual é necesario considerar tamén a evolución demográfica das cidades. Só así se entenden dinámicas que, a primeira vista, poden parecer contraditorias: por exemplo, en Santiago de Compostela medra o número absoluto de galegofalantes entre 2013 e 2023, mais a súa proporción dentro da poboación total diminúe debido ao incremento xeral de habitantes. Así mesmo, para interpretar axeitadamente a relación entre a caída de galegofalantes iniciais e habituais cómpre ter presente que a diminución do galego como lingua inicial —como ocorre en Ourense— pode traducirse no aumento de respostas como “as dúas”, sen que isto implique necesariamente unha redución proporcional dos galegofalantes habituais (vid. nota 8).
- 3 Comarcas da Barcala, O Sar e Santiago de Compostela (agás o concello de Santiago) segundo o Instituto Galego de Estatística.

galegas.⁸ A substitución lingüística aquí segue presente, tanto na redución de galegofalantes habituais (-6,9%) coma iniciais (-1,7%), unha dinámica sociolingüística substitutoria tipicamente urbana.

3. Metodoloxía

O *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela* baseouse na recollida de datos mediante tres enquisas dixitais diferenciadas por colectivo: alumnado, profesorado e familias. A participación alcanzou un total de 3 808 estudantes, 390 docentes e 1 224 familias, unha mostra ampla e sólida a nivel empírico. Se o comparamos co tamaño de mostra doutras investigacións anteriores, o traballo de campo do *Mapa Sociolingüístico de Galicia* sobre a cidade consta de 1 153 enquisas, unha mostra xa moi nutrida que, como diferenza fundamental, é representativa de todo o universo poboacional da cidade (Real Academia Galega. Seminario de Sociolingüística 1994).

A enquisa ao alumnado foi administrada presencialmente nos centros e cuberta baixo supervisión docente, desde 5º de educación primaria ata os ciclos formativos. A das familias dirixiuse aos titores legais do alumnado de infantil e os primeiros catro cursos de primaria e foi distribuída polas canles de comunicación entre os centros e as familias. A enquisa ao profesorado foi enviada ao conxunto do cadro docente e xestionada internamente polos centros. Neste estudo restrinxiremos a nosa mostra só ao alumnado da ESO e ciclos formativos, deixando fóra tanto os datos do terceiro ciclo de educación primaria, coma as enquisas ao profesorado e ás familias.

Cómpre salientar que, fronte ao estudo realizado en Ames, onde tamén se aplicaron cuestionarios a familias, alumnado e profesorado —pero centrados só no alumnado do último ciclo de primaria e no de secundaria—, o traballo desenvolvido en Santiago abrangue unha maior diversidade de etapas, ao tempo que garante así mesmo unha mostra representativa. En Ames, por exemplo, a mostra de alumnado recollida no 3º ciclo de primaria e na secundaria

8 Este crecemento é o que explica unha diferenza de galegofalantes habituais positiva, tanto na cidade de Santiago coma na súa periferia, ao tempo que se rexistra unha menor proporción deste grupo sociolingüístico.

foi de 1562 estudantes, case o universo. En Santiago recolléronse máis de 3800 enquisas, o que asegura a capacidade analítica deste estudo para describir con fiabilidade o panorama sociolingüístico do concello.

3.1. *Poboación e mostra*

Tal e como dixemos, os datos presentados neste traballo pertencen a unha submostra do *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela*. Para construír a mostra, a diferenza do mapa de Ames, partiuse do universo do alumnado que cursaba educación secundaria obrigatoria (ESO) e ensinanzas postobrigatorias, bacharelato e formación profesional. A unidade de representación foi a titularidade de centro a fin de garantir unha mostraxe equilibrada da rede escolar en Santiago. Con todo, tal e como se amosa na táboa, o peso dos centros privados non concertados está levemente infrarrepresentado en favor dunha certa sobrerrepresentación dos centros públicos. A composición da mostra realizouse a través dunha chamada á participación de forma voluntaria coa colaboración do Departamento de Lingua Galega do Concello de Santiago de Compostela. Tívoise unha reunión conxunta cos responsables de cada centro coa finalidade de explicar a dinámica da recollida e a análise de datos. Estas reunións complementáronse con protocolos de actuación enviados por correo electrónico aos responsables de cada centro, co obxectivo de garantir un procedemento estandarizado na administración das enquisas nas aulas. Así mesmo, asegurouse o seguimento individualizado de cada centro a través de correos electrónicos e da plataforma de recollida de datos.

A continuación, detállase a mostra e o universo da poboación albo:

Táboa 4. Mostra e universo. Centros educativos. Educación Secundaria Obrigatoria, Bacharelato e FP

	Privados non concertados <i>n</i> (%)	Privados concertados <i>n</i> (%)	Públicos <i>n</i> (%)	Total <i>n</i> (%)
<i>Universo</i>	11 (36,7)	6 (20)	13 (43,3)	30 (100)
<i>Mostra</i>	2 (22,2)	2 (22,2)	5 (55,6)	9 (100)

Dentro da mostra, a poboación distribúese por etapa educativa e titularidade como segue:

Táboa 5. Distribución da mostra por etapa educativa e titularidade do centro. Alumnado

	ESO <i>n</i> (%)	Bacharelato <i>n</i> (%)	Ciclos formativos <i>n</i> (%)	Total <i>n</i> (%)
<i>Público</i>	679 (43,8)	647 (63,9)	75 (100)	1 401 (53,1)
<i>Concertado</i>	459 (29,6)	157 (15,5)	0	616 (23,3)
<i>Privado</i>	413 (26,6)	209 (20,6)	0	622 (23,6)
Total	1 551 (100)	1 013 (100)	75 (100)	2 639 (100)

3.2. Procedemento e instrumento

A recollida de datos do *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela* realizouse, tal e como comentamos na introdución deste apartado, mediante unha enquisa en liña. Na primeira pantalla presentábase unha descrición do proxecto, acompañada do consentimento informado e da información relativa á confidencialidade e anonimización dos datos. Cada centro educativo administrou unicamente aquelas enquisas correspondentes ás etapas educativas que imparte. A enquisa ao alumnado foi dirixida a todo o estudantado desde 5º de educación primaria ata os ciclos formativos, e foi completada de maneira presencial e supervisada nos centros. Para garantir a cobertura, recomendouse organizar roldas por aula en espazos con equipos informáticos, evitando a realización autónoma fóra do control docente. O prazo de administración das enquisas estivo aberto ata o 21 de marzo de 2025. En caso de resposta insuficiente

nalgunha das mostras, prevíase un segundo envío coordinado desde o equipo investigador. Finalmente, solicitouse a cada centro información cuantitativa básica sobre o número de docentes e alumnado por etapa educativa para complementar o marco da mostra.

Tras a recollida de datos e antes da análise, procedeuse a unha depuración das bases de datos consistente en limpalas de forma que conservemos os datos congruentes aínda que incompletos. Concisa-mente, depuramos a base de datos a través da variable que indica se a enquisa está completada (>50 %), do Q-Recaptcha Score⁹ (>50 %) e dos valores atípicos na duración de realización do cuestionario. Adicionalmente, reconstruímos os valores ausentes inferíndoos a través doutras variables. Dunha matriz inicial de 2817 casos chegamos a unha de 2687 tras a limpeza.

A administración do cuestionario realizouse por vía telemática a través da plataforma Qualtrics, Provo, UT (2020, versión 2023) nos centros de ensino en horario lectivo coa supervisión do profesorado responsable. A recollida de datos realizouse entre o 11 de febreiro e o 26 de marzo de 2025. O cuestionario desta mostra foi deseñado especificamente para o alumnado e incorpora a seguinte información:

- Información sociolóxica do alumnado: sexo, lugar de nacemento, lugar de residencia, centro educativo en que está matriculado, etapa educativa e curso actual.
- Información sociolóxica das familias: lugar de nacemento dos proxenitores, idade dos proxenitores, nivel de estudos dos proxenitores e emprego actual dos proxenitores.
- Información sociolingüística: lingua inicial, lingua habitual, contextos de aprendizaxe, competencias lingüísticas autopercebidas, usos lingüísticos con persoas achegadas, usos lingüísticos en actividades extraescolares, consumo en galego de redes sociais e outros produtos culturais, actitudes cara á lingua galega.

9 Métrica automática utilizada para detectar se unha resposta foi completada por un humano ou un bot.

3.3. *Análise dos datos*

Os datos presentados neste artigo organízanse en distintos formatos. O máis habitual é o uso de porcentaxes, que se empregan como estratexia de representación máis comprensible. Ademais, optouse por transformar algunhas variables politómicas ordinais —como a lingua inicial e habitual— en índices numéricos nunha escala continua entre 0 e 1. Esta transformación ten unha dobre finalidade: por unha banda, permite aplicar métodos estatísticos paramétricos ao operar con variables cuantificables; por outra, funciona como estratexia de síntese para condensar información complexa.

Particularmente, traballamos co índice de lingua inicial (ILI) e co índice de lingua habitual (ILH). A construción destes índices baséase na natureza bipolar e excluínte das categorías (*galego* fronte a *castelán*), o que xustifica teoricamente a súa interpretación como escalas de intensidade continua no uso dunha das linguas. Así, os valores oscilan entre 0 (uso exclusivo do castelán/uso nulo do galego) e 1 (uso exclusivo do galego/uso nulo do castelán). Consecuentemente, outras alternativas que se dean a esta pregunta non se teñen en conta neste índice. Cómpre apuntar que a función das medias é simplificar os datos para comparar a mesma medida en diferentes grupos. Esta forma de tratar os datos non permite comparar diferentes medias posto que cada media ten unha forma diferente de construción.¹⁰

Xunto coa media inclúese a desviación típica, unha medida de dispersión que indica o grao medio de afastamento dos valores individuais dunha variable respecto da súa media. A súa principal utilidade é informar sobre a variabilidade interna dos datos: canto maior é a desviación típica, maior é a diversidade nas respostas.

¹⁰ Por exemplo, a comparación entre a media da lingua inicial, con tres valores, e a lingua habitual, con cinco, dá lugar a unha lectura dunha media máis alta na lingua habitual ca na inicial. Con todo, se vemos os resultados desagregados, esta interpretación non se sostén.

4. Lingua de aprendizaxe, práctica lingüística, retención e cambio de lingua

Seguindo o esquema da análise proposta na introdución, comezamos por describir os datos estatísticos básicos como son a *lingua inicial* e a *lingua habitual*.

Táboa 6. Lingua inicial (Li) do alumnado de Santiago de Compostela

	Li n (%)
<i>Castelán</i>	1 460 (55,4)
<i>Galego</i>	323 (12,3)
<i>As dúas por igual</i>	779 (29,6)
<i>Outra/s</i>	74 (2,8)
<i>Total</i>	2 636 (100)
	<i>Media (DT)</i>
<i>Cast. (0)–Gal. (1)</i>	0,28 (0,35)

Táboa 7. Lingua habitual (Lh) do alumnado de Santiago de Compostela

	Lh n (%)
<i>Soamente castelán</i>	561 (21,4)
<i>Maioritariamente en castelán</i>	1 427 (54,4)
<i>Galego e castelán por igual</i>	313 (11,9)
<i>Maioritariamente en galego</i>	183 (7)
<i>Soamente galego</i>	88 (3,4)
<i>Outra/s</i>	53 (2)
<i>Total</i>	2 625 (100)
	<i>Media (DT)</i>
<i>Cast. (0)–Gal. (1)</i>	0,29 (0,24)

A distribución da lingua inicial mostra que o castelán é a lingua coa que se inicia unha maioría clara do alumnado (55,4%), fronte a só un 12,3% que ten o galego como lingua inicial. Unha proporción relevante, o 29,6%, afirma ter as dúas linguas por igual como linguas iniciais, o que apunta á existencia dun segmento bilingüe desde a infancia. A categoría “outra/s” representa unha porcentaxe reducida (2,8%), mais non desprezable, e probablemente asociada a fenómenos migratorios.

A análise da lingua habitual reforza e matiza os padróns observados na lingua inicial. O 75,8% do alumnado declara usar habitualmente só ou maioritariamente o castelán, fronte a apenas un 10,4% que sinala como lingua habitual só ou maioritariamente o galego. O 11,9% afirma usar ambas as linguas por igual, mentres que a categoría “outra/s” abrangue un 2%.

A análise conxunta das dúas táboas permite detectar un padrón estable de predominio do castelán tanto como lingua inicial como habitual. A diferenza entre a porcentaxe de uso exclusivo ou maioritario do castelán (75,8%) e o de galego (10,4%) como lingua habitual pon en evidencia un contexto de forte desequilibrio lingüístico no espazo urbano compostelán, onde o bilingüismo inicial (29,6%) non se traduce necesariamente na autopercepción de prácticas equilibradas no uso habitual das linguas. Estes resultados apuntan a un proceso de substitución lingüística afectado pola transmisión interxeracional.

A través dos datos presentados anteriormente podemos observar diferenzas claras entre a lingua inicial e a habitual declaradas, pero o cambio de lingua non queda completamente descrito polo que o exploramos a través das seguintes táboas:

Táboa 8. Lingua inicial segundo a lingua habitual declarada

Lh Li	<i>Só castelán</i> <i>n (%)</i>	<i>Máis castelán</i> <i>n (%)</i>	<i>Ambas</i> <i>n (%)</i>	<i>Máis galego</i> <i>n (%)</i>	<i>Só galego</i> <i>n (%)</i>
<i>Castelán</i>	490 (33,4)	919 (62,7)	51 (3,5)	3 (0,2)	2 (0,1)
<i>As dúas</i>	63 (8,1)	457 (58,5)	182 (23,3)	69 (8,8)	10 (1,3)
<i>Galego</i>	9 (2,8)	43 (13,5)	81 (25,4)	111 (34,8)	75 (23,5)
<i>Total</i>	562 (21,9)	1419 (55,3)	314 (12,2)	183 (7,1)	87 (3,4)

Táboa 9. Retención e cambio da lingua inicial por dirección do cambio

	<i>n</i> (%)
Galeguizados	66 (2,6)
Monolingüizados	12 (0,5)
Bilingüizados	54 (2,1)
Desgaleguizados	196 (7,6)
Monolingüizados	72 (2,8)
Bilingüizados	124 (4,8)
Mantedores	2 303 (89,8)
Total	2 565 (100)

Entre o alumnado que declara o castelán como lingua inicial, máis do 96 % mantén un uso monolingüe ou maioritario do castelán como lingua habitual (33,4 % só castelán e 62,7 % maioritariamente castelán), mentres que só unha proporción residual declara un uso equilibrado ou máis galeguizado. Esta fidelidade é coherente cun contexto sociolingüístico en que o castelán mantén unha forte hexemonía. No grupo que se socializou inicialmente en ambas as linguas, a tendencia maioritaria tamén se inclina cara ao castelán, aínda que con maior diversidade de respostas: case un 60 % segue utilizando maioritariamente o castelán, pero un 23,3 % mantén un uso equilibrado, e un 10 % manifesta un desprazamento cara ao galego.

No caso do alumnado que declara o galego como lingua inicial, a situación é inversa: só un 16,3 % mostra abandono total ou parcial do galego como lingua habitual, mentres que máis da metade conserva un uso predominante do galego (34,8 % maioritariamente en galego e 23,5 % só galego). Un 25,4 % declara un uso equilibrado, o que pode interpretarse ben como mantemento ou ben como indicio de presión castelanizadora segundo o contexto.

A segunda táboa sintetiza os padróns de cambio mediante unha clasificación tripla: galeguización, desgaleguización e mantemento. A lectura conxunta destas cifras confirma que a ampla maioría do alumnado, un 89,8 %, mantén como lingua habitual a súa lingua. Non obstante, dentro do 10 % restante obsérvase un balance

negativo para o galego: un 7,6 % do alumnado experimenta un proceso de desgaleguización, fronte a só un 2,6 % que se galeguiza. A desgaleguización ocorre en maior medida mediante transicións cara ao bilingüismo con predominio castelán (4,8 %), mentres que o desprazamento completo ao monolingüismo en castelán representa un 2,8 %. No caso dos galeguizados, o proceso ocorre maioritariamente a través do paso a situacións bilingües (2,1 %) e só nun número moi reducido de casos se alcanza o monolingüismo en galego (0,5 %). Estes datos amosan que, aínda que os casos de cambio lingüístico son relativamente minoritarios, a dirección principal do cambio apunta cara á perda do galego, o que supón un indicador relevante para avaliar a eficacia da política lingüística e revela padróns da socialización lingüística dos máis novos.

5. Lugar de nacemento e migración residente

Esta primeira descrición xeral pode ser complementada atendendo a dous factores clásicos na sociolingüística galega, o lugar de nacemento e o lugar de residencia.

A análise da lingua inicial (Li) e da lingua habitual (Lh) do alumnado en función do lugar de nacemento amosa unha clara relación entre orixe xeográfica e comportamento lingüístico. A maioría do alumnado naceu en Santiago de Compostela (71,2 %), seguido polo nado noutras partes de Galicia (19,7 %), noutros lugares de España (3,6 %) e fóra de España (5,4 %). Estes datos debuxan un concello altamente transformado tanto polas migracións internas (nados en Galicia) coma externas.

Entre o alumnado nado en Santiago, predomina claramente o castelán como lingua inicial (56,8 %), mentres que só un 10,7 % declara o galego e un 30,8 % ambas as linguas por igual; a media do ILI sitúase en 0,26. Para o alumnado nado noutras zonas de Galicia, obsérvase unha maior presenza do galego como lingua inicial (21,4 %) e unha menor porcentaxe do castelán como lingua de uso exclusivo (41,9 %), cun valor medio superior (0,39), o que reflicte unha transmisión lingüística máis favorable ao galego. Os datos mudan significativamente, como é esperable, no alumnado nacido fóra de Galicia.

Táboa 10. Lingua inicial (Li) e habitual (Lh) segundo o lugar de nacemento

	Santiago <i>n</i> (%)	Galicia <i>n</i> (%)	España <i>n</i> (%)	Fóra de España <i>n</i> (%)
Total	1 913 (71,2)	530 (19,7)	98 (3,6)	146 (5,4)
Lingua inicial (Li)				
<i>Galego</i>	204 (10,7)	113 (21,4)	2 (2)	7 (4,8)
<i>As dúas por igual</i>	588 (30,8)	182 (34,5)	9 (9,2)	12 (8,3)
<i>Castelán</i>	1 086 (56,8)	221 (41,9)	76 (77,6)	105 (72,4)
<i>Outra/s</i>	34 (1,8)	12 (2,3)	11 (11,2)	21 (14,5)
<i>Media</i> (DT)				
<i>Cast. (o) – Gal. (1)</i>	0,26 (0,34)	0,39 (0,39)	0,07 (0,21)	0,10 (0,26)
Lingua habitual (Lh)				
<i>Soamente castelán</i>	381 (20,1)	79 (15,0)	45 (46,4)	68 (46,6)
<i>Maioritariamente en castelán</i>	1 099 (57,9)	258 (49,0)	43 (44,3)	48 (32,9)
<i>Galego e castelán por igual</i>	233 (12,3)	75 (14,2)	2 (2,1)	9 (6,2)
<i>Maioritariamente en galego</i>	121 (6,4)	61 (11,6)	1 (1,0)	2 (1,4)
<i>Soamente galego</i>	37 (1,9)	50 (9,5)	1 (1,0)	0 (0,0)
<i>Outra/s</i>	28 (1,5)	4 (0,8)	5 (5,2)	19 (13,0)
<i>Media</i> (DT)				
<i>Cast. (o) – Gal. (1)</i>	0,28 (0,22)	0,38 (0,29)	0,15 (0,17)	0,14 (0,17)

En canto á lingua habitual, tamén se observan padróns diferenciados. O alumnado nacido en Santiago mantén maioritariamente o castelán como lingua habitual exclusiva (20,1 %) ou maioritaria (57,9 %), mentres que só un 8,3 % declara usar o galego maioritaria ou exclusivamente, e un 12,3 % usa ambas as linguas por igual. Entre o alumnado nado noutras zonas de Galicia, destaca un uso máis frecuente do galego (21,1 % en total entre uso exclusivo e maioritario) e unha menor dependencia do castelán, aínda que este segue a predominar (64 % sumando uso exclusivo e maioritario).

Pola contra, o alumnado nacido noutras partes de España ou no estranxeiro tende a reproducir practicamente o monolingüismo castelán: máis do 90 % usa o castelán exclusiva ou maioritariamente. A presenza doutras linguas aparece máis destacada neste último grupo (13 %), o que podería estar ligado á diversidade lingüística de orixe. O ILH sitúase en 0,28 para o alumnado nado en Santiago, 0,38 para o nacido en Galicia, pero descende a 0,15 e 0,14 nos dous grupos nados fóra de Galicia. Estes datos reflicten como o lugar de nacemento se asocia con pautas distintas de socialización lingüística e con diferentes graos de contacto e integración coa lingua galega.

En resumo, no tocante á mobilidade xeográfica, Santiago de Compostela ten dous vectores de cambio sociolingüístico con signo diferente. Dunha banda, a numerosa migración interior doutros concellos de Galicia (19,7 %), que incrementa a presenza do galego na cidade respecto aos locais (ILI = +0,10); doutra, as migracións exteriores que, menos numerosas (3,6 % e 5,4 %), diminúen o uso do galego (ILI ≈ -0,15). Estas pautas de cambio e mantemento poden ser vistas tamén en relación co efecto do contacto prolongado das persoas migrantes coa sociedade galega tal e como se presenta na seguinte táboa.

Táboa 11. Lingua habitual (Lh) por anos de residencia en Galicia

	<i>Anos en Galicia</i> <i>Media (n)</i>
<i>Soamente castelán</i>	7 (113)
<i>Maioritariamente en castelán</i>	9 (89)
<i>Galego e castelán por igual</i>	13 (11)
<i>Maioritariamente en galego</i>	16 (3)
<i>Soamente galego</i>	-
<i>Outra/s</i>	8 (24)

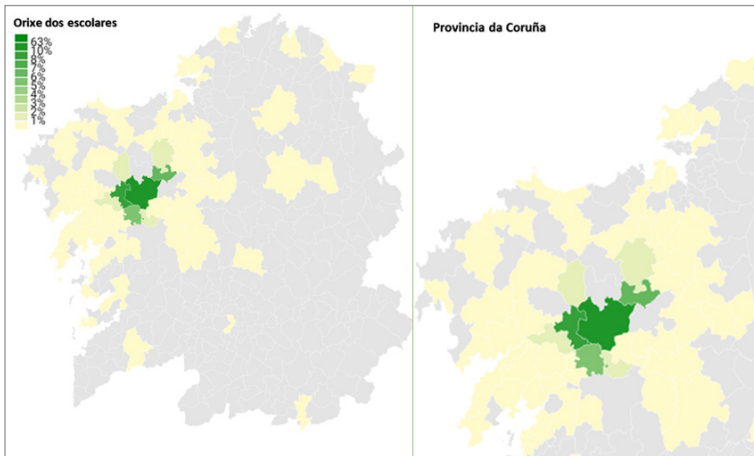
A análise da táboa mostra unha relación positiva entre os anos de residencia en Galicia e a elección do galego como lingua habitual. Os individuos que declaran usar exclusivamente ou maioritariamente o castelán levan, de media, entre 7 e 9 anos en Galicia, mentres que aqueles que indican un uso equilibrado entre ambas as

linguas presentan unha media de 13 anos, e os que usan maioritariamente o galego acadan os 16 anos. Estes datos abren dúas hipóteses explicativas: a primeira, que un maior contacto coa sociedade compostelá estea asociada cunha maior integración lingüística e un incremento progresivo do uso habitual do galego; a segunda, que as migracións máis antigas tivesen unha integración lingüística máis galegófona, en tanto o proceso de substitución lingüística estaba menos avanzado, e que isto se reflicta na súa práctica galegófona a día de hoxe. En todo caso, atendendo ao número (n), é evidente que a integración das persoas de fóra de Galicia é maioritariamente monolingüe en castelán mentres que, pola contra, non hai ningunha persoa que declare ter o galego exclusivamente como lingua habitual.

6. Xeografías lingüísticas

Atender á figura do escolar de Santiago de Compostela implica salientar a diversidade tanto na súa orixe —derivada da capacidade de atracción da cidade, como xa vimos— coma no lugar de residencia, que pode ser igualmente heteroxéneo.

Figura 5. Escolares de Santiago de Compostela por concello de residencia

Fonte: elaboración propia con Datawrapper.

O mapa sobre a orixe do alumnado escolar de Santiago de Compostela permite observar que a maior parte reside no propio termo municipal, que concentra arredor do 63 % dos escolares. Unha parte do alumnado é residente fóra do concello, en municipios próximos. O concello de Ames destaca cun 9,5 % do total, seguido por Oroso, que representa o 6 %, e Teo, cun 5,5 %. Estes tres concellos constitúen os principais focos de procedencia fóra do propio municipio compostelán. Outros concellos con porcentaxes menores pero significativas son Ordes (1,45 %), Val do Dubra, Vedra e Brión, cada un arredor do 1 %, así como Boqueixón (0,77 %), O Pino (0,73 %), Padrón (0,68 %) e Negreira (0,56 %).

Estes datos reflicten o peso da área metropolitana e da comarca na configuración do sistema educativo compostelán e a súa capacidade para atraer alumnado máis aló do termo municipal. Unha das preguntas posibles que se deriva disto é a que tipo de centros acoden os escolares residentes e non residentes na cidade.

Táboa 12. Lugar de residencia por titularidade do centro

	Público <i>n</i> (%)	Concertado <i>n</i> (%)	Privado <i>n</i> (%)
<i>Santiago</i>	776 (52,9)	377 (25,7)	315 (21,5)
<i>Fóra de Santiago</i>	468 (56,3)	155 (18,7)	208 (25,0)

Estes datos apuntan a que o alumnado procedente de fóra do termo municipal tende a estar máis presente en centros públicos e privados cós composteláns, posiblemente por motivos de accesibilidade territorial no caso dos públicos, como efecto dunha urbanidade descentrada e a metropolización da área de Santiago, e de atracción específica da oferta formativa no caso dos privados. Contrariamente, os concertados parecen atraer unha proporción maioritaria de alumnado residente na propia cidade. Esta distribución suxire que a área de residencia inflúe nas dinámicas de elección de centro, aínda que de forma discreta, o que debe terse en conta ao interpretar variacións sociolingüísticas asociadas á titularidade.

O lugar de residencia é tamén unha variable que cómpre ter en conta para explorar a distribución tanto da lingua inicial como da lingua habitual do alumnado escolar compostelán.

Táboa 13. Lingua inicial e lingua habitual por lugar de residencia

	Santiago de Compostela <i>n</i> (%)	Fóra de Santiago de Compostela <i>n</i> (%)
Total	1 491 (63,8)	847 (36,2)
Lingua inicial (Li)		
<i>Galego</i>	128 (8,6)	175 (20,7)
<i>As dúas por igual</i>	430 (28,9)	254 (30)
<i>Castelán</i>	900 (60,4)	394 (46,6)
<i>Outra/s</i>	32 (2,1)	22 (2,6)
<i>Media (DT)</i>		
<i>Cast. (o) – Gal. (1)</i>	0,24 (0,33)	0,37 (0,39)
Lingua habitual (Lh)		
<i>Soamente castelán</i>	327 (22,1)	148 (17,5)
<i>Maioritariamente en castelán</i>	881 (59,5)	399 (47,3)
<i>Galego e castelán por igual</i>	163 (11)	117 (13,9)
<i>Maioritariamente en galego</i>	68 (4,6)	101 (12)
<i>Soamente galego</i>	21 (1,4)	62 (7,3)
<i>Outra/s</i>	21 (1,4)	17 (2)
<i>Media (DT)</i>		
<i>Cast. (o) – Gal. (1)</i>	0,26 (0,20)	0,36 (0,28)

Entre os que residen fóra de Santiago, obsérvase unha maior presenza do galego como lingua inicial: un 20,7 % fronte a un 8,6% na cidade. Tamén aumenta lixeiramente a proporción de estudante-do que declara que aprendeu as dúas linguas por igual (30 % fronte a 28,9 %), mentres que a porcentaxe de castelanfalantes iniciais cae do 60,4 % en Santiago ao 46,6 % fóra da cidade. Isto reflíctese cla-ramente no índice medio de lingua inicial, que pasa de 0,24 no ám-bito urbano a 0,37 no rural ou periurbano. A maior dispersión nas persoas residentes fóra de Santiago de Compostela tamén mostra a maior heteroxeneidade deste perfil.

No que respecta á lingua habitual, tamén se detectan diferenzas notables. O uso exclusivo ou maioritario do castelán é dominante entre o alumnado residente en Santiago (81,6 % en total), mentres que no grupo de fóra da cidade esta cifra redúcese ao 64,8 %. Pola contra, o uso habitual exclusivo ou maioritario do galego pasa dun escaso 6 % na cidade a un 19,3 % entre os residentes fóra dela. A porcentaxe de alumnado que declara usar galego e castelán por igual tamén aumenta lixeiramente neste último grupo (13,9 % fronte a 11 %). En termos cuantitativos, o índice medio da lingua habitual ascende de 0,26 entre os residentes en Santiago a 0,36 entre os que viven noutras zonas, o que indica unha maior presenza do galego no uso cotián destes últimos.

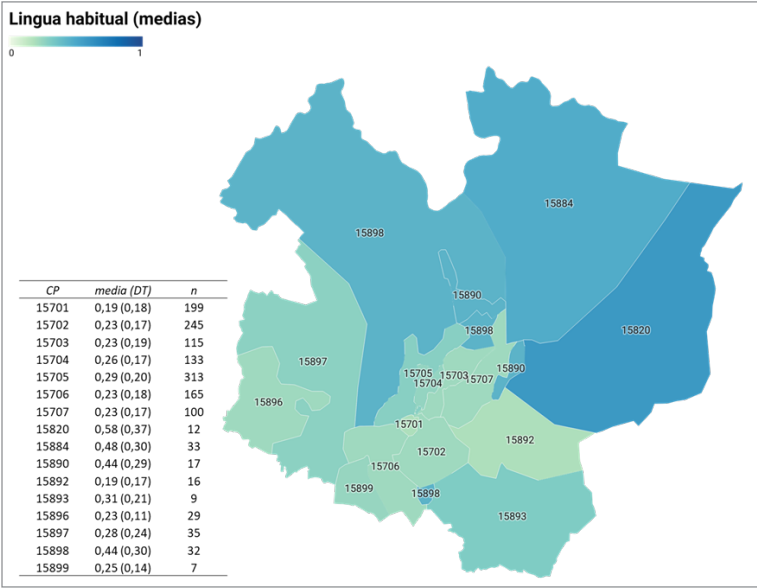
En conxunto, estes datos amosan que o contexto residencial se vincula de forma relevante coas prácticas lingüísticas do alumnado. A vida fóra da cidade, previsiblemente en contornos máis pequenos ou rurais, favorece un maior contacto co galego tanto na aprendizaxe inicial coma nos usos habituais. Pola contra, o medio urbano de Santiago presenta unha maior prevalencia do castelán e unha menor presenza do galego, tanto en termos de lingua inicial coma de uso cotián.

A pesar do dito, a cidade de Santiago de Compostela non funciona como un todo unívoco senón que existe unha zonificación da aprendizaxe e do uso lingüístico do castelán e do galego. Dado que os datos se comportan de forma similar para a lingua inicial e habitual, presentamos a distribución das medias polo ILH para exemplificar o antedito (figura 6).

Os valores deste índice permiten observar o grao de uso do galego na vida cotiá segundo a área de residencia, revelando un padrón territorial coincidente co detectado para a lingua inicial. A cidade de Santiago de Compostela, particularmente no seu centro histórico e nos barrios do Ensanche, constitúe un espazo de claro predominio do castelán, mentres que o galego mantén unha presenza máis sólida nas zonas menos urbanizadas do municipio.

A análise da distribución das medias relativas á lingua habitual pon de manifesto un marcado gradiente urbano-rural: o uso inicial do galego é significativamente menor nas zonas centrais da cidade e acada maiores valores nas parroquias e contornos rurais.

Figura 6. Medias do ILH por código postal

Fonte: elaboración propia con Datawrapper

Esta pauta, xa constatada a comezos da década de 1990 (Figura 2), non só se mantén na actualidade, senón que se amplifica, especialmente nas zonas máis urbanizadas do sur do concello.

Esta zonificación lingüística amosa unha correlación moi clara coa densidade de poboación (Figura 4): nas áreas de maior concentración demográfica —como a Cidade Histórica, o Ensanche ou As Fontiñas— predomina o uso do castelán, mentres que nas zonas de menor densidade —como as parroquias de Sabugueira (15820), Fecha (15898) ou Marantes (15884), entre moitas outras— o galego presenta unha maior presenza. Ademais, a división norte-sur do concello reflicte dinámicas diferenciadas: ao sur, a urbanización medra e consolídase, mentres que ao norte se aprecia menos dinamismo económico e demográfico (Figura 3).

A observación dos mapas comarcais sobre a presenza do galego confirma que o contínuum sociolingüístico identificado a través dos códigos postais no termo municipal compostelán reflicte con precisión a dinámica lingüística rexistrada tamén a escala administrativa

e comarcal. O contraste sociolingüístico entre a comarca de Santiago de Compostela e as comarcas veciñas de Ordes e Arzúa resulta particularmente acusado (Monteagudo, Loredó e Vázquez 2016, p. 135), mais unha análise detallada da zonificación lingüística no interior do propio concello compostelán revela que estas transicións non son abruptas, senón máis ben graduais e estreitamente vinculadas ao grao de urbanización.

7. Conclusión

O *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela* constitúe un estudo empírico de alto valor para comprender as dinámicas de uso, aprendizaxe e transmisión da lingua galega no contexto escolar urbano contemporáneo. Este estudo dá continuidade a unha liña de investigación desenvolvida polo Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega durante os últimos cinco anos no concello de Ames (Loredó e Gómez 2018; Monteagudo, Loredó, Gómez e Vázquez-Grandío 2021). Este proxecto formulouse con dous obxectivos principais: por unha parte, aplicar e validar un modelo de análise sociolingüística para grandes municipios, e por outra parte, identificar áreas prioritarias para o deseño de políticas lingüísticas concretas, seguindo modelos exitosos xa implantados noutras localidades, como a campaña *Modo galego, activa!* (Vázquez-Grandío e Moreiras, neste volume).

A través da análise dun volume de datos sen precedentes para este ámbito xeográfico, o estudo confirma e precisa liñas xa avanzadas pola literatura sociolingüística galega: a progresiva perda do galego como lingua inicial, a súa situación minoritaria como lingua habitual entre o alumnado, a persistencia de padróns de desgaleguización e a influencia decisiva dos movementos de poboación e da territorialidade na configuración dos usos lingüísticos.

En primeiro lugar, os datos amosan un claro predominio do castelán como lingua inicial e habitual entre o alumnado compostelán, cunha porcentaxe superior ao 75 % no uso cotián exclusivo ou maioritario, fronte a apenas un 10 % de uso predominante do galego. A análise do cambio lingüístico confirma un padrón de baixa retención do galego nos casos onde esta é a lingua inicial, con procesos de

desgaleguización máis frecuentes que de galeguización. Estes procesos evidencian a forza do contexto sociolingüístico urbano, en que o castelán opera como lingua hexemónica, mesmo entre o alumnado inicialmente galegofalante.

En segundo lugar, a análise comparada entre alumnado nado en Santiago, noutros concellos galegos, noutras partes do Estado ou fóra del, revela unha relación entre a orixe xeográfica e o comportamento lingüístico. A maior galeguización inicial e habitual dos escolares procedentes de fóra da cidade —particularmente dos concellos limítrofes máis rurais— evidencia a existencia dun contínuum sociolingüístico metropolitano, onde o grao de urbanización e a densidade poboacional operan como determinantes clave. Así mesmo, a relación entre tempo de residencia en Galicia e maior uso do galego apunta a procesos de integración lingüística a medio e longo prazo, aínda que cunha penetración moi limitada do galego como lingua vehicular principal entre a poboación migrante.

O terceiro achado relevante ten que ver coa dimensión espacial. A análise territorial da lingua habitual por código postal revela unha zonificación lingüística clara e coherente co padrón urbano-rural xa identificado nas décadas previas. Mentres as zonas centrais de Santiago de Compostela aparecen fortemente castelanizadas, as parroquias rurais e as contornas periurbanas conservan maiores porcentaxes de uso do galego. Este gradiente espacial coincide coa distribución da densidade de poboación e co dinamismo demográfico da cidade, cun crecemento cara ao sur e un estancamento na zona norte.

Cómpre salientar que, malia esta tendencia xeral ao retroceso, os datos non son homoxéneos nin lineais. Existen espazos de resistencia e de mantemento parcial da lingua, especialmente no alumnado procedente do rural, nos centros públicos e en determinadas franxas do alumnado bilingüe inicial. Estes datos aínda están por ser traballados.

En resumo, os resultados deste traballo poñen en evidencia que a situación sociolingüística do alumnado en Santiago de Compostela está determinada pola confluencia de tres grandes variables: o hábitat, a mobilidade residencial e as prácticas lingüísticas familiares e escolares. Estes factores interactúan xerando un contexto de

contacto desigual entre linguas, en que o castelán actúa como lingua de acceso e de relación no espazo urbano, mentres que o galego fica restrinxido a espazos máis delimitados e fráxiles.

As implicacións deste diagnóstico son múltiples. Desde o punto de vista das políticas públicas, resulta urxente reforzar as medidas de planificación lingüística con base territorial, que teñan en conta as especificidades sociolingüísticas dos diferentes barrios e parroquias do concello. Cómpre tamén revisar os instrumentos normativos e didácticos que regulan o uso das linguas nos centros, apostando por estratexias que promovan a inclusión do galego, especialmente nas interaccións entre iguais, naquelas zonas altamente castelanfalantes. Ademais, a planificación lingüística escolar debería considerar a orixe e mobilidade do alumnado como variables clave, integrando accións específicas para contextos con alta diversidade de procedencias.

Finalmente, este traballo evidencia a necesidade de continuar a produción desde traballos empíricos locais que permitan visualizar con precisión os procesos de cambio en curso e ofrecer ferramentas útiles para a acción política, educativa e cidadá. Só desde unha lectura situada, crítica e empírica será posible deseñar intervencións que aborden con realismo e ambición o desafío central da revitalización do galego no contexto escolar e urbano contemporáneo. Esta constitúe a primeira dunha serie de investigacións derivadas do *Mapa sociolingüístico escolar de Santiago de Compostela*, orientadas a contribuír a ese propósito.

Referencias bibliográficas

- Baamonde, Antón (2024). *Galicia, distrito industrial. Conversas con Daniel Hermosilla*. Vigo: Galaxia.
- Cidadanía (2002). *Situación da lingua galega no concello de Santiago de Compostela*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Concello de Santiago (s/d). *Agenda Urbana de Santiago. Análisis y diagnóstico*. Santiago de Compostela: Concello de Santiago de Compostela.

- Consello da Cultura Galega (2012). *Análise da acción en política lingüística no ámbito municipal nos últimos anos*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Council of Europe (2024). *Sixth evaluation report on Spain*. Strasbourg: Council of Europe.
- Fernández, Mauro (2017). Los datos secretos del gallego y los límites de las políticas lingüísticas. En: Roberto Bein *et al.* eds. *Homenaje a Elvira Arnoux. Estudios de análisis del discurso, glotopolítica y pedagogía de la lectura y la escritura*. Buenos Aires: Universidad de Buenos Aires, vol. 1, 337-359.
- Ferrás Sexto, Carlos e Lois González, Rubén C. (1993). Estructura urbana de las áreas metropolitanas gallegas. La estructura urbana de Santiago. ¿Un área metropolitana en proceso de formación? *Papeles de Geografía*. 19, 115-124.
- Formoso Gosende, Valentina (2013). *Do estigma á estima. Propostas para un novo discurso lingüístico*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Iglesias Álvarez, Ana (2003). *Falar galego: “no veo por qué”?* Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Instituto Galego de Estatística (2016). *Parroquias de Galicia segundo o subgrao de urbanización*. Santiago de Compostela: Instituto Galego de Estatística. Disponible en <https://www.ige.gal/igebdt/esq.jsp?idioma=es&ruta=openOSMParroquiasGSU.jsp?ano=2016&cod=8050;8051;8052;8053>
- Lois González, Rubén C. e Pino, Daniel (2015). Conclusións. En: Rubén C. Lois e Daniel Pino, coords. *A Galicia urbana*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 731-755.
- Lois González, Rubén C. e Piñeira Mantiñán, María José (2011). A rede urbana e a rápida urbanización do territorio. En: María José Piñeira Mantiñán e Xosé Manuel Santos Solla, coords. *Xeografía de Galicia*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 159-227.
- Loredo, Xaquín e Gómez, Lidia (2018). *A lingua no CEIP Agro do Muíño*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.332
- Loredo, Xaquín e Silva, Bieito, coords. (2020). *Avaliación da competencia bilingüe nos idiomas galego e castelán do alumnado de 4º da ESO*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.372

- Loredó, Xaquín e Vázquez-Grandío, Gabino S. (2022a). A competencia comunicativa oral en galego e castelán ao final do ensino obrigatorio. *Boletín da Real Academia Galega*. 382, 135-161. DOI: 10.32766/brag.382.814
- Loredó, Xaquín e Vázquez-Grandío, Gabino S. (2022b). La lengua gallega en el sistema educativo: impacto en las competencias, prácticas y actitudes del estudiantado. *Revista Caracol*. 24, 171-201. DOI: 10.11606/issn.2317-9651.124p170-201
- Monteagudo, Henrique (2017). *Historia social da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Monteagudo, Henrique e Bouzada, Xan, coords. (2002a). *O proceso de normalización lingüística do idioma galego 1980-2000. Volume I. Política Lingüística: Análise e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Disponible en https://consellodacultura.gal/mediateca/extras/CCG_2002_O-proceso-de-normalizacion-linguistica-do-idioma-galego-1980-2000-V-I-Analise-e-perspectivas-Cidadania-Rede-de-Aplicacions-Sociais.pdf
- Monteagudo, Henrique e Bouzada, Xan, coords. (2002b). *O proceso de normalización lingüística do idioma galego 1980-2000. Volume II. Educación*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Disponible en https://consellodacultura.gal/mediateca/extras/CCG_2002_Proceso-de-normalizacion-linguistica-do-idioma-galego-1980-2000-O-V-II-Educacion.pdf
- Monteagudo, Henrique; Loredó, Xaquín; Gómez, Lidia; e Vázquez-Grandío, Gabino S. (2021). *Mapa sociolingüístico escolar de Ames*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.380
- Monteagudo, Henrique; Loredó, Xaquín; Nandi, Anik; e Salgado, Xurxo (2019). A importancia dos novos contextos urbanos e periurbanos en Galicia na transmisión lingüística interxeracional da lingua galega. En: Mònica Barrieras e Carla Ferreiros, eds. *Transmissions. Estudis sobre la Transmissió Lingüística*. Barcelona: EUMO, 11-26.

- Monteagudo, Henrique; Loredó, Xaquín; e Vázquez Fernández, Martín (2016). *Lingua e sociedade en Galicia. A evolución sociolingüística 1992-2013*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.305
- Monteagudo, Henrique; Loredó, Xaquín; e Vázquez Fernández, Martín (2018). *Lingua e sociedade en Galicia. Resumo de resultados 1992-2016*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.327
- Monteagudo, Henrique; Loredó, Xaquín; e Vázquez-Grandío, Gabino S. (2024). *Informe sobre a situación da lingua galega segundo os datos do Instituto Galego de Estatística de 2023*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.445
- Monteagudo, Henrique; Loredó, Xaquín; Vázquez-Grandío, Gabino S.; e Nandi, Anik (2021). *Prácticas lingüísticas na infancia: A xestión lingüística nos primeiros contextos de socialización*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.389
- Monteagudo, Henrique; Nandi, Anik; e Loredó, Xaquín (2020). La transmisión intergeneracional del gallego. *HispanismeS*. 16. DOI: 10.4000/hispanismes.782
- O'Rourke, Bernadette e Ramallo, Fernando (2015). *Neofalantes as an active minority: understanding language practices and motivations for change amongst new speakers of Galician*, *International Journal of the Sociology of Language*. 231, 147-165. DOI: 10.1515/ijsl-2014-0036
- Observatorio Galego de Dinamización Demográfica (2024). *Mobilidade e migracións en Galicia*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Disponible en https://politicassocial.xunta.gal/sites/default/files/arquivos/publicacions/informe_mobilidade_e_migracion_en_galicia_2024_def.pdf
- Pérez-Ríos, M. e Santiago-Pérez M. I. coords. (2022). *Diagnóstico de saúde do Concello de Santiago de Compostela*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela e Concello de Santiago de Compostela.
- Ramallo, Fernando e Vázquez Fernández, Martín (2020). Condiciones del bilingüismo en la Galicia actual. En: Carmen Pastor Villalba, coord. *El español en el mundo. Anuario del Instituto Cervantes*. Madrid: Instituto Cervantes, 211-236.

- Dispoñible en https://cvc.cervantes.es/lengua/anuario/anuario_20/ramallo_vazquez/po1.htm
- Real Academia Galega. Seminario de Sociolingüística (1994). *Lingua inicial e competencia sociolingüística en Galicia*. A Coruña: Real Academia Galega. Dispoñible en <https://publicacions.academia.gal/index.php/rag/catalog/book/122>
- Rodríguez Carnota, Miguel (2022). *Lingua, poder e adolescencia*. Vigo: Edicións Xerais.
- Vázquez Fernández, Martín (2025). *O “desprazamento lingüístico” e o “sucesso neofalante”: aproximación sociolingüística á entrada no contexto universitario*. Tese de doutoramento. Universidade de Vigo. <https://hdl.handle.net/11093/9892>